

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИЉА

Година I Свеска I

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње

ISSN 0027-8084 = Наш језик

COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на с̄раницама овог броја
часописа Наш језик колеге,
пријатељи и некадашњи студенти
посвећују проф. др Среџи Танасићу,
дописном члану АНУРС,
поводом седамдесет година живота
са искреним жељама за другим животом
и непрекидним стваралаштвом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

- Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави
према српском језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 1–7
- Библиографија радова др Срете Танасића
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

- Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима
Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 31–37
- Срето Танасић против језичких манипулација
(БИЉАНА С. САМАРЦИЋ) 39–47
- Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман
трпног глаголског придева у Речнику САНУ
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 49–57

Акцентологија и фонологија

- Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском
књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ) 59–64
- О прозодијским аспектима риме у српској поезији
(ДРАГА С. ЗЕЦ) 65–75
- Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису *Наш
језик* из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР
РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ) 77–85
- О неким спорним рефлексима *jaīa* (САЊА М. КУЉАНИН) 87–93

Морфологија и творба речи

- О архаизмима у српском језику, посебно граматичким
(ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР) 95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружијење</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и <i>у</i> у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘глагол + <i>ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>јјознајти (се)</i> (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јјоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јјри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ)	259–268
О српском глаголу <i>јјријти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ката ‘сукобити се’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ)	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янска терминологија кінца ХХ – початку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусиџуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Називи за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. БИНЂИЋ)	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На Дрини ћуџрија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источнбосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЂИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микропонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогошћа</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Срѣје</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ђ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

УДК 811.163.41'367.7
811.163.41'37

Оригинални научни рад
Примљено 23. новембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ*
(Универзитет у Београду,
Филолошки факултет,
Катедра за славистику)**

О ЈЕДНОЈ ПОСЕБНОЈ КОНТРАФАКТИВНОЈ КОНСТРУКЦИЈИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се разматра конструкција са крњим перфектом или имперфектом глагола *биџи* и инфинитивом у српском језику, попут: *био/било радиџи*; *бијаше учиџи*. Путем детаљне анализе бројних примера, као и посредством њиховог поређења са другим сличним конструкцијама у српском језику, показано је да се ради о посебној контрафактивној конструкцији за изражавање деонтичке модалности. Разлика између персоналног и имперсоналног облика глагола *биџи* у овој конструкцији објашњава се различитим типовима модалности, која може бити интерно и екстерно оријентисана. Постојање сличних конструкција у западнословенским и источнословенским језицима даје аутору основа за претпоставку о томе да се ради о архаичној општесловенској конструкцији која је временом потиснута на периферију граматичких система словенских језика.

Кључне речи: конструкција *биџи* + инфинитив, деонтичка модалност, контрафактивност, српски језик.

1. Предмет овог рада представљају конструкције са крњим перфектом или имперфектом глагола *биџи* и инфинитивом, које су веома распрострањене у разговорном српском језику, посебно у његовим говорима, на које су се систематично освртали српски граматичари и дијалектолози дајући им различито тумачење. Ради се о конструкцијама, попут: *било дођи на време*; *била се склониџи*; *био раније усџаџи*;

* ljudmila.popovic@fil.bg.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Оџис и сџандардизација савременог срџског језика* (бр. 178021), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

не бијаше ѿрчаѿи и сл. Осим радова у којима се ова појава третира као стандардна или супстандардна, без обзира на ограничења хоризонталне стратификације (Стојановић 1921: 205; Вуковић 1954: 263–272; Грицкат 1954: 146–147; Стевановић 1974: 630; Ивић М. 1972: 130–131; Мразовић–Вукадиновић 1990: 162; Ковачевић 2018: 152–153), она се такође разматра у оквиру бројних дијалектолошких студија. Потоње сведоче о посебној распрострањености различитих варијаната ове конструкције у црногорским говорима (Пешикан 1965: 204), али и херцеговачким (Пижурица 1981: 209), банатским шумадијско-војвођанским (Ивић П. и др. 1997: 386), тимочко-лужничким и сврљишким (Богдановић 1979), као и у тутинско-новопазарско-сјеничком говору зетско-сјеничког дијалекта (Вељовић 2018: 398–400).¹ Као што видимо, ареал распрострањености конструкције је заиста велики, а разубуђеност њених облика сведочи о томе да се не ради о спорадичној појави која би могла да се објасни утицајем другог језика или случајном девијацијом, већ подстиче на то да се тражи њен дубљи узрок. То што је разматрана конструкција честа и у хрватском језику (Мелвингер 1980: 111–121), као и у пољском, украјинском и староруском (Тополињска 2008: 167–174; Вимер 2017: 294–297; Поповић 2019), наводи на помисао да је у питању архаична општесловенска конструкција са модалним глаголом *биѿи* и инфинитивом у служби предиката.

У потрази за одговором на питање о пореклу те конструкције, у првом делу нашег рада размотрићемо детаљно њене варијанте у српском језику, док ћемо у другом посветити посебну пажњу семантичкој анализи и аргументовати претпоставку о контрафактивној природи израза, као и о модалној употреби глагола *биѿи* у њему. Потискивање разматране конструкције на периферију у свим горенаведеним словенским језицима, о чему сведоче цитирани радови, могло је бити узроковано важним факторима развоја граматике, међу којима издвајамо следеће:

а) десемантизација глагола *биѿи*, који се у модерним словенским језицима првенствено користи као копулативни облик за исказивање лично-временских граматичких значења уз именски део предиката, чиме је потиснута његова модална употреба у глаголском предикату уз инфинитив;

¹ Овим путем изражавам посебну захвалност Софији Милорадовић на помоћи у прикупљању литературе о дијалектолошким истраживањима разматране конструкције у српском језику. Захваљујем и Бјорну Вимеру на могућности увида у његов рад у којем су предочене сличне конструкције у пољском језику.

б) постојање у језику великог броја специјализованих лексичких средстава, првенствено прилога у служби предиката, дакле, модалних предикатива, који често стају на пут граматикализацији перифрастичних конструкција, о чему је, рецимо, писала Руселина Ницолова у вези са презумптивним конструкцијама у бугарском језику, које су такође потиснуте на граматичку периферију (Ницолова 2018).

Разматрана конструкција биће поређена са контрафактивним плусквамперфектом, који је заступљен у свим наведеним словенским језицима. Примере употребе таквог плусквамперфекта можемо чути у књижевном бугарском, пољском и украјинском језику, али и у српским дијалектима.

2. У србистици први је скренуо пажњу на конструкцију „инфинитив с партиципом претерита другим од глагола бити“ Љ. Стојановић, који је у поглављу „Инфинитив“ рада О значењу и употреби глаголских облика у реченицама (Стојановић 1921: 187–211) забележио да се наведена конструкција може „употребити место претерита одречно-упитних реченица, којима се више укорава или окривљује него што се пита²; а кад је одречан место претерита упитних реченица. Нпр. *Био раније доћи* (= Што ниси раније дошао? Или што раније не дође?). – *Не био му давати* (= Што си му давао?). – *Не био га зва*. – *Ако с’ смијеш маленој вечери, ти је био већу прибави*! – *Била ме, мајко, од њређе зва*. – *Ти не био продавати* кума. – *Био хрвай*’ на Косову. Место партиципа може доћи имперфекат глагола бити. Нпр. *Бјеше* (= била) *ми га давати* докле могах жвакати (= што ми га ниси давала,)“ (Стојановић 1921: 205).

Полазећи од Стојановићевог запажања, ове и друге примере темељно анализира Јован Вуковић у раду Модални облици с имперфектом и перфектом глагола *бити* + инфинитив главног глагола (Вуковић 1954: 263–272). Као и Стојановић, који помиње ове конструкције као уобичајене, јер је рад у целини посвећен питањима употребе глаголских облика са циљем, како наводи аутор, да се одреде „њихова значења у данашњем српском језику с ослонцем на језичко осећање носилаца“ (Стојановић 1921: 187), Вуковић третира ове конструкције као књижевне, али истиче да су оне посебно распрострањене у херцеговачким (црногорским и западнохерцеговачким) говорима, често и у варијанти са имперфектом глагола *бити*: „Да је Стојановићу била више позната у извесним нашим говорима уобичајена употреба глаголске конструкције с инфинитивом на којој се задржао, и да су му

² Овде и даље у тексту издвајање подвлачењем је наше (Љ. П.).

били познати и примери из савремених наших текстова ове наше глаголске конструкције, он не би остао у недоумици кад је застао над изразом и са имперфектом глагола *биџи* за конструкције датог значења“ (Вуковић 1954: 265).

Јован Вуковић пажљиво разматра Стојановићев осврт на наведене конструкције полемишући са претходним ставом о њиховој одрично-упитној семантици и инсистира на њиховој модалној интерпретацији. Наиме, аутор сматра да се ради о изразима који су функционално истоветни конструкцијама са перфектом глагола *џребаџи* и инфинитивом пунозначног глагола. „Био раније доћи – значи: требало је раније доћи (да раније дођеш) – а ти ниси дошао“, и наставља, „чим је у питању радња коју је са становишта говорника требало (из)вршити, а она није (из)вршена – и за њу се зна да није (из)вршена, онда сам по себи долази и призвук прекора, и израз се са тим увек наглашеним призвуком прекора усталио у одређеном облику реченице“ (Вуковић 1954: 264). Овде је важно да Вуковић увиђа контрафактивну вредност конструкције инсистирајући на споредности њене експресивне илокуције, која је последица незадовољеног хоризонта очекивања говорног лица (говорник би желео да се ситуација одвијала на другачији начин, стога својим исказом моделира паралелни ток те ситуације, онакав какав је по њему једини исправан). Када Вуковић говори о наглашеном дебитивном модалном значењу ове конструкције, он истиче да је оно „константно и примарно“ (Вуковић 1954: 264).

Јован Вуковић разматра конструкцију као посебан глаголски облик који се јавља у две варијанте. У говорима црногорске Херцеговине уобичајена је варијанта са крњим перфектом глагола *биџи*: „**био доћи** на вријеме, па би попио каву; **био стрпати** оно сијено, да ти данас не труне у плашћу; **био** ме **послушати** да обучеш кабаницу, па се не би тако сквасио до коже; **био** ми **казати** да ћеш сутра на пазар, – потражио бих ти пара; **не био** га **задиркивати**, – не би ми се сад претучен вратио; **не био смицати** овце па не би ишао гола врата, и без гуња и без кабанице“ и сл.

Друга варијанта – са глаголом *биџи* у безличном облику, како Вуковић тврди, може се чути у широј области „наших средишњих и југозападних говора“, и то „у вредности личног“: „**било**, пусто, **доћи** на вријеме, па би имао топал ручак; **било пазити** ово мала оваца да не гледаш сад у другог кашуку млијека“ (Вуковић 1954: 265). Занимљиво је да аутор не парафразира примере са личним обликом глагола *биџи*, али за оне са безличним *било* осећа ту потребу, што сведочи да је та варијанта конструкције мање уобичајена и захтева додатно тумачење:

„било доћи на вријеме = да си дошао на вријеме, требало је да доћеш на вријеме“ (Вуковић 1954: 265).

Западније у Херцеговини, како наводи Вуковић, ови изрази су у употреби са имперфектом: „**бијаше доћи**, попио би кафу (да си дошао попио би кафу, требало је да доћеш па би попио кафу); **бијаше размислити** мало више, да не лупаш сад главом; бијаше купити што ти треба у кућу, да не позаимаш сад у другога. Безлично: **бијаше слушати** паметнијега да не бих данас онакав био каква ме видиш...“ (Вуковић 1954: 266). Притом Вуковић није сигуран да се конструкције са перфектом и имперфектом употребљавају напоредо и, полазећи од свог личног искуства, нагиње мишљењу да се те две варијанте и ареално раздвајају. Даље наводи бројне примере из српске књижевности у којима функционишу оба временска облика глагола *бићи*.

Темпоралну неуједначеност глагола *бићи* Вуковић објашњава тиме да „имперфекат и перфекат немају више својих посебних боја, да тако кажемо, временског претериталног значења, као што би то морали имати да се, ма где то било, ради о посебним облицима глагола *бићи* у посебном значењу овога глагола“ (Вуковић 1954: 267). Занимљиво је да међу примерима из књижевности које наводи Вуковић само у делима Марка Миљанова налазимо примере како са личним тако и са безличним обликом: „**Е не било рећи** што не ваља, а већ пошто си река, и ако си га убио“; „**Не били се** ми сиромаху **ругат**’, што смо тражили, оно смо и нашли“ (Вуковић 1954: 267, Миљанов), док су, рецимо, код осталих писаца – Симе Матавуља, Стјепана Митрова Љубише, Његоша и др. – употребљене личне конструкције:

А што ћу ти ја драга, **бијаше се пружити**, колико се можеш покрити“ (Вуковић 1954: 266, Матавуљ); **Бијаше се** са мном **договорити** хоћеш ли је дати, па ти шћих казати да је обећана (Вуковић 1954: 266, С. Митров Љубиша); **Не био** их **пуштават** од себе, **био дозват** док ти божић прође, два три сина старога Мартина (Вуковић 1954: 266, Његош).

3. Митар Пешикан у монографији *Староцрногорски средњокашунски и љешански говори* (Пешикан 1965), у поглављу о употреби глаголских облика, посебно описује конструкцију *бијо доћ*, где одбацује Маретићеву семантичку интерпретацију „морање у прошлости“ и, позивајући се на Вуковића, дефинише је као „требање у прошлости“. Пешикан говори о томе да је у питању типична за староцрногорске говоре модална конструкција, а то што се она ређе користи, условљено је „ограниченошћу њеног значењског поља“ (Пешикан 1965: 204). Ипак Пешикан тврди да разматрана конструкција и конструкција *иребало*

је + инфинитив нису еквивалентне јер искази попут *бијо доћ* „могу доћи само тамо где је субјекат сам крив за неповољну или незгодну ситуацију у којој се нашао. Другим речима, овим обликом се (кад је у потврдној форми) казује радња коју је требало да врши и изврши субјекат у сопственом интересу“ (Пешикан 1965: 204). Пешикан такође наглашава да није забележио ову конструкцију са безличним обликом глагола *биџи* (Пешикан 1965: 204).

Занимљиво је да у наставку поглавља о глаголским облицима, после *бијо доћ*, аутор разматра друге типове контрафактивних конструкција у староцрногорским говорима – оне са глаголима *имаџи* и *хиџеџи*, што сведочи о томе да је истраживач објединио сва три типа конструкција у један блок, мада свака од њих има своју специфичну семантику. Помоћу конструкције *има* + инфинитив преноси се информација о неизвршеној ситуацији у прошлости која се по мишљењу говорног лица могла десити, али таква ситуација не би била повољна: „**има** ме **убит** онај поган“ (Пешикан 1965: 204) = замало ме није убио онај зликовац. Ситуација није реализовна, али је могла да су се ствари одвијале другачије. За разлику од конструкције са гаголом *биџи*, у овом типу се не експлицира шта је спречило предвиђени развој ситуације. Како наводи истраживач, глагол *имаџи* много се ређе јавља у имперфекту и не може се употребити са негацијом (Пешикан 1965: 204).

Контрафактивне конструкције са глаголом *хиџеџи* (*ћах* + инфинитив) такође описују могући неповољни развој ситуације који је спречен због настанка повољне околности: „**ћаш-умријет** да не дође доктор“ (Пешикан 1965: 206) = ти би умро да није дошао доктор. Овде пак јесте обавезна допуна која описује ситуацију која је спречила да дође до очекиваног развоја ситуације.

Примере сличне конструкцији са глаголом *оћаг* + инфинитив налазимо и у истраживању *Говор околине Колашина* Мате Пижурице. Аутор разматра овај перифрастични облик као „потенцијал за прошлост“: **Оћасмо** душу **испустити** да није Мируне (Пижурица 1981: 209).

Конструкцију *ића(х)*, *ићаше* + инфинитив у тутинско-новопазарско-сјеничком говору разматра и Бојана Вељовић, која наводи да се њоме исказује радња „која се у прошлости није (из)вршила иако су за њено (из)вршење постојали реални услови.“ Ауторка такође наводи да „неизвршење глаголом именоване радње углавном се на прагматичком плану оцењује као позитивна, повољна околност (у смислу ’добро је што се то није догодило’). У контекстима је поред именовања радње таквог типа обично у зависној или напоредној реченици саопштена и радња која је довела до спречавања њене реализације“ (Вељовић 2018: 400).

Уколико посматрамо хронолошки редослед радњи у свим наведеним конструкцијама са глаголима *бићии*, *имаћии* и *хитиети* у модалној употреби, онда се у свакој од њих јасно оцртава неколико временских планова. Радња која је спречила одређени ток догађаја припада ближеј прошлости, коју можемо условно означити као прошлост I степена, а ситуација која је неуспешна (јер није реализована иницијална намера у вези са њом) удаљенија је од тренутка говора, те, условно речено, припада прошлости II степена. Наводимо примере из цитираног рада са издвојеном конструкцијом која означава прошлост II степена: **шћаше** је и **убит** да и не раздвоји; **шћаше** све ово **растури** да му дадосмо (Вељовић 2018: 400). За разлику од конструкције са глаголом *бићии*, овај тип не карактерише деонтичка или дебитивна модалност. Дата конструкција описује потенцијалну ситуацију као једну од могућих ситуација које су могле добити свој развој да их нису спречиле одређене околности. Ако конструкција са глаголом *бићии* описује ситуацију са аспекта неповољне последице за коју је, по мишљењу говорног лица, крив саговорник који није поступио у складу са говорниковим назорима (или треће лице), друге две (*има* + инфинитив и (*и*)*ћах* + инфинитив) описују ситуацију у прошлости с аспекта, најчешће, повољне последице за коју је одговорно треће лице или се тај исход приписује изненадној околности која је спречила неповољни развој ситуације. У сва три случаја конструкција је контрафактивна – описана је претпостављена ситуација која припада прошлости II степена кроз призму ситуације из прошлости I степена – неповољне или повољне са тачке гледишта говорног лица. Оцена ситуације у прошлости I степена износи се у тренутку који припада времену говорне ситуације (в. табелу):

ДОДАТАК I

4. Из наведеног у табели следи да конструкција *бићии* + инфинитив спада у тип контрафактивне деонтичке. По својим карактеристикама она је слична контрафактивном плусквамперфекту³ (в. о том

³ У једном типу разматране конструкције, која се у равни импликатуре корелише са реторичким питањем (*био* + инфинитив = зашто ...?), о којима су писали Стојановић (1921) и Стевановић (1974), исказана је контрафактивност, али је ситуација која је навела говорно лице да реагује исказана презентом уместо претериталним обликом: „Ако с’ смијеш маленој вечери, ти је **био** већу **прибавити!** (Стојановић 1921: 205) – ’Ниси набавио бољу вечеру, те се немој смејати овој’; „**Био узети** госпоја-Сиду, кад ти тако срце пуца за њом (Стевановић 1974: 630, С. Сремац) – ’Ниси узео госпоја-Сиду, те немој да је толико хвалиш’. Такав презент, међутим, у овом контексту означава ситуацију која је непосредно претходила самом исказу, те описује прошлост I степена, уп. у наведеним примерима: прошлост II степена – ’саговорник није прибавио вечеру’; ’саговорник

облику више у Дал 1997; Плунгјан 2004; Поповић 2012а, 2012б), који се јавља и у појединим српским дијалектима. Индикативно је да се наведени контрафактивни облици (*биџи* + инфинитив и плусквамперфекат) описују у тим дијалектима један поред другог.

Примере контрафактивног плусквамперфекта и контрафактивне модалне конструкције са глаголом *биџи*, који су наведени у два узастопна одељка, налазимо у књизи *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта* (Ивић П. и др. 1997: 386). Аутори ове колективне монографије наводе примере личне конструкције *биџи* + инфинитив, коју одређују као перифрастичну за означавање радње коју је требало извршити али то није учињено: „**Био** ти **бројати** цигаре; **Био** се ти **јавити**; **Био** ти радити; Ноћас ништа нисам спавала – **Не била** **ићи** на игранку; **Не била се родити** така“ (Ивић П. и др. 1997: 386), а у следећем одељку истог поглавља описан је плусквамперфекат у контрафактивној употреби: „Да он **није био дао** чика-Ђури, не би Ђура мога **ићи**“.

Сличне примере разматране конструкције, али са безличним обликом *било*, налазимо и у тимочко-лужничком и сврљишком говору, који су описани у истраживању Недељка Богдановића *Говори Бучума и Белог Потока* (Богдановић 1979). У одељку 584. ове монографије аутор пише: „Крњи перфекат глагола *буде* у конструкцији *да* + презент употребљава се са значењем 'требало је': **било да се не обсрташ** на тој куче (Б – значи ваљало је да не окрећеш пажњу ка том човеку), **било да си човек купи, остаји**, па да има кд му доде човек у кућу; **било да си човек тури** на књижицу (требало је ставити у штедњу).“ Већ у следећем одељку аутор наводи податке о плусквамперфекту у модалној употреби у истом говору, где, између осталог, налазимо контрафактивни плусквамперфекат: „585. Плусквамперфекат свршеног глагола употребљава се у функцији жељног начина, уп.: да **се бејо** некако **за'послил**, лакше би ишло“ (Богдановић 1979).

Индикативно је да су конструкције са безличним обликом глагола *биџи* чести како у говорима југоисточне Србије (призренско-тимочким) тако и у говорима зетско-сјеничког дијалекта југозападне Србије. У поменутој монографији о тугинско-новопазарско-сјеничком говору Бојана Вељовић запажа о разматраним конструкцијама следеће:

„Ова конструкција сасвим је обична у испитиваном говору иако није забележен велики број примера. Јавља се увек у истом морфолошком

није оженио госпоја-Сиду'; прошлост I степена – 'саговорник се смејао'; 'саговорник је бранио госпоја-Сиду'; комуникативна ситуација – реакција говорног лица чији формални израз прелази у пресупозицију – 'кажем'.

лику са обликом *било* и инфинитивом. Чешћа је са негираном формом глагола:

Јако га је, **било мисл'ит** на вријеме; **било размишљат**; јако те убио, бога ми **не било** га **дират**; казни га бок, **не било узимат** туђе; нека плаче сад, **не било махнитат**; е, **не било се свађат**.

Наведени перифрастични облик употребљава се за обележавање радње чије се (из)вршење у прошлости (није) догодило, што из перспективе говорног лица намеће потребу да се осим констатовања (не) извршења саопшти и став личног неслагања са датом чињеницом, оличен у наглашеној нијанси прекора због (не)вршења обележене акције, а уједно и став ликовања због последица које су након тога уследиле. Стога ова синтаксичка јединица поседује и компоненту модалности, односно осим информативне носилац је и експресивне вредности“ (Вељовић 2018: 398–399).

У делима српских књижевника, по мишљењу истраживача, чешћи су примери употребе разматране конструкције са личним обликом глагола *биџи*. Тако Милош Ковачевић у студији о модалном глаголу *биџи* у српском језику (Ковачевић 2018: 153) тврди да је „конгруентни модални глагол *биџи* и у потврдној и у одричној форми“ једини присутан у делима српских књижевника и наводи следеће примере из литературе:

Био, бога ми, **чувати** боље своју кућу ко и остали људи (Вуковић 1954: 267, М. Глишић); „А, брате, **био пазити** на свој народ“ (Грицкат 1954: 146, Ј. Веселиновић); А он [...] **био седети** у својој земљи (Грицкат 1954: 146, П. Тодоровић); **Не био се родити** за учитеља, већ за министра (Речник МС 1967: 208, К. Трифковић).

По мишљењу овог истраживача, ради се о модалним конструкцијама, једним од бројних у којима се глагол *биџи* у српском језику јавља у модалној функцији. Такав тип конструкције, по аутору, одликује појачана експресивност: „Ове врло експресивно обојене модалне реченице увијек имају значење пријекора због (не)извршене радње коју (ни)је у прошлости требало извршити“ (Ковачевић 2018: 153).

Очигледно је да су примери са инфинитивом и глаголом *биџи* у свим наведеним истраживањима спадају у исти тип конструкције у којој је описана ситуација која се није реализовала у прошлости II степена, с тим што у њеној семантици осим контрафактивности изражена и деонтичка модалност. Адресат исказа или треће лице нису поступили онако како је по мишљењу говорног лица једино исправно било поступити. Отуд је „константно модално дебитивно значење“ о којем је писао Ј. Вуковић (1954: 264) или значење „требања“ на којем је инсистирао М. Пешикан (1965: 204). Негативан говорников став није толико

условљен тиме што се ситуација није развијала у повољном правцу по адресата или треће лице, већ тиме што адресат или треће лице нису поступили онако како би он желео. Уп. наведене примере: **Бијаше се** са мном **договорити** хоћеш ли је дати, па ти шћах казати да је обећана (Вуковић 1954: 266, С. Митров Љубиша); Ноћас ништа нисам спавала – **Не била ићи** на игранку (Ивић П. и др. 1997: 386).

Из наведеног следи да су две главне одлике разматране конструкције контрафактивност и деонтичка модалност, која је, међутим, усмерена ка прошлости.

Конструкција која чини предмет овог рада, као што смо видели, јавља се у следећим могућим облицима: а) персоналном или имперсоналном; б) са крњим перфектом или имперфектом глагола *биити*.

Граматицки субјекат персоналног типа ове конструкције исказан је заменицом другог или трећег лица: *био ићи усћиао*, ...*била она слушала*, док се логички субјекат може исказати у индиректном падежу, посебно у сложеној реченици: *био усћиао на време, не би ићи*: *Dat. воз иџбегао*; *јакo иће*: *Ass. убио, бога ми не било га дирати*.

У имперсоналним конструкцијама *било* + инфинитив могуће је исказивање логичког субјекта заменицом у индиректном падежу како у простој тако и у сложеној реченици: *било ићи*: *Dat. раније мислићи*; *казни га*: *Ass. бок, не било узимати ићуће*.

У случају употребе конструкције без формално исказаног субјекта, могуће је одредити лице само према контексту: *било [ићи/му/јој/им/ми/нам/вам] је усћиаћи раније*. У персоналним конструкцијама – због одсуства личног облика копулативног глагола, у случају крњег перфекта, и подударности облика другог и трећег лица једнине имперфекта (*био [ићи/он/ја] доћи*; *бијаше [ићи/он/она] слушаћи*) такође се ради о конструкцији са контекстуалном нулом субјекта: $0_{(S=Adresat)}$ *био/бијаше/било* + *inf*: *био доћи*; *била рећи*; *не била ићи*; *бијаше слушаћи*; *бијаше се договорићи*; *било слушаћи*; *било мислићи*.

У конструкцијама са конгруисаним глаголом *биити* могућа је и употреба вокатива којим се ословљава адресат, који је истовремено и субјекат радње $Voc_{(Adresat=S)}$: *Била ме, мајко, од иреће звати* (Стојановић 1921: 205).

У појединим случајевима искази могу бити аутоилокутивни (Поповић 2005), тј. њихова интенција може бити усмерена на само говорно лице, које жали што није поступило у одређеној ситуацији друкчије. У том случају субјекат може бити исказан заменицом у првом лицу једнине или множине или, ако је у питању облик имперфекта, не-исказан: *не били се ми сиромаху ругати*; *бијах слушаћи иамеињијега*.

У источним говорима уобичајена је имперсонална конструкција са аналитичким инфинитивом *било* + да + презент: **било да се не об-срташ** на тој куче.

Постојање двају основних облика – персоналног и имперсоналног у којем се може јавити глагол *бићи* у разматраној конструкцији можемо објаснити истим разлогом из којег се у српском језику јављају персоналне и имперсоналне конструкције са глаголом *їребаїи*. У једном од својих претходних радова (в. Поповић 2018) показали смо да се глагол *їребаїи* у безличном облику користи за исказивање тзв. екстерне модалности која је оријентисана на спољне показатеље ситуације, тј. не укључује вољу субјекта радње која је исказана у пропозицији, док се лични облик глагола *їребаїи* оријентише на оне околности које зависе од учесника ситуације. У потоњем случају ради се о интерно оријентисаној модалности.

Наведена два типа модалности (Ван дер Аувера – Плунгјан 1998) одређују и употребу безличног и личног облика глагола *бићи* уз инфинитив. Ради поређења наводимо и украјинске еквиваленте конструкција, који уочљиво илуструју разлику између поменутих типова модалности:

1) Било раније доћи = Требало је да дођеш раније = (укр.) Треба було, щоб ти прийшов ранише.

2) Био раније дошао = Требао си да дођеш раније = (укр.) Тобі треба було ранише прийти.

Датив субјекта у украјинској конструкцији из примера (2) јасно упућује на интерно оријентисану модалност, док се у примеру (1) ради о екстерно оријентисаној модалности.

Глагол *бићи* у облику крњег перфекта или имперфекта употребљен уз инфинитив упућује на прошлост II степена у конструкцијама ретроспективно оријентисане деонтичке модалности.

Ова специфична конструкција у оквиру хипотетичког суда подсећа на контрафактивни плусквамперфекат који се среће у бројним словенским језицима, али и у српским дијалектима, уп. (укр.) *Якби був встав вчасно, то не запізнвся б* и *Було встати вчасно, то не запізнвся б*; (срп. дијал.) *Да ниси била ишла на игранку, сїавала би. Не била ићи на игранку, сїавала би*. Обе конструкције описују реалну ситуацију (St₃) која је неуспешна са говорникове позиције јер није задовољила његов хоризонт очекивања у вези са њом, те је дошло до реализације непожељне ситуације (St₂) која је проистекла (→) из (St₃), а претходи у времену (<) комуникативној ситуацији (St₁), при чему се све време има у виду да је био могућ друкчији развој догађаја, када

би ситуација St_3 , водила пожељној ситуацији St_2 , која би претходила у времену говорној ситуацији St_1 .

ВИДИ ДОДАТАК II

Разлика између контрафактивног плусквамперфекта и описиване конструкције састоји се у томе да у првом случају говорник моделира макроситуацију: ситуација St_3 , *могла би* водити ситуацији St_2 , а у случају контрафактивне деонтичке конструкције – ситуација St_3 , *требало је* да води ситуацији St_2 . Стога је деонтичка контрафактивна конструкција *био/било* + инфинитив додатно обележена експресивном илокуцијом – најчешће упућује на негативан говорников став у вези са ситуацијом (St_3) која није довела до ситуације (St_2), која је, по њему, једина исправна.

Анализа показује да се ради о хибридној конструкцији, која је исказана персоналним и имперсоналним обликом крњег перфекта или имперфекта, при чему се персоналним обликом глагола бити исказује интерно оријентисана модалност, а имперсоналним – екстерна. У конструкцији долази до прожимања темпоралног и модалног граматичког значења, тако да је модално доминантно, а темпорално – рецесивно. Проблем функционалног споја временског облика плусквамперфекта и деонтичке модалности разрешава реинтерпретација темпоралности као контрафактивне, што је преводи у иреалис. **Контрафактивне деонтичке конструкције описују догађај који је, по говорниковом мишљењу, требало иницирати саговорнику или трећем лицу како би дошло до другачијег развоја ситуације, описане у другом делу конструкције или исказане контекстуално.**

С обзиром на то да се овај тип конструкције среће не само у српском већ и у другим словенским језицима, можемо претпоставити да се ради о архаичној општесловенској конструкцији. Дијахронијски оријентисаном опису ове конструкције, као и разлозима њеног потискивања на периферију граматичког система у свим словенским језицима посвећен је посебан рад аутора.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић 1979: Недељко Богдановић, Говори Бучума и Белог Потока, *Српски дијалектолошки зборник XXV*, Београд, 1178.
 Ван дер Аувера – Плунгјан 1998: Johan Van der Auwera, Vladimir A. Plungian, Modality's semantic map, *Linguistic typology* 2, 79–124.

- Вељовић 2018: Бојана Вељовић, Синтакса глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, *Српски дијалектолошки зборник LXV/1*, Београд.
- Вимер 2017: Björn Wiemer, Main clause infinitival predicates and their equivalents in Slavic: Why they are not instances of insubordination, in: *Infinitives at the Syntax-Semantics Interface, A Diachronic Perspective*, ed. Łukasz Jędrzejowski, Berlin–Boston: Walter de Gruyter GmbH, 265–339.
- Грицкат 1954: Ирена Грицкат, *О њерфектџу без њо моћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким њојавама*, Београд: САНУ.
- Дал 1997: Östen Dahl, The relation between past time reference and counterfactuality: a new look, in: *On Conditionals Again*, eds. Angeliki Athanasiadou, René Dirven, Amsterdam: Benjamins, 97–114.
- Ивић М. 1972: Milka Ivić, Problematika srpskohrvatskog infinitiva, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику XV/2*, Нови Сад, 115–138.
- Ивић П. и др. 1997: Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови), *Српски дијалектолошки зборник XLIII*, Београд, 1–575.
- Ковачевић 2018: Милош Ковачевић, Глагол *биџи* као модални глагол у саставу сложеног глаголског предиката, у: *Колективна монографија. Радови српске делегације на XVI међународном конгресу славистиа I. Језик*, ур. Рајна Драгићевић, Вељко Брборић, Београд: Савез славистичких друштава Србије, Чигоја штампа, 141–159.
- Мелвингер 1980: Jasmina Melvinger, *Sintaksa i semantika infinitiva u suvremenom hrvatskom književnom jeziku*, doktorska disertacija, Osijek: Filozofski fakultet.
- Мразовић–Букадиновић 1990: Ravica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Novi Sad: Dobra vest.
- Пешикан 1965: Митар Пешикан, Староцрногорски средњокатунски и љешански говори, *Српски дијалектолошки зборник XV*, Београд, 1–294.
- Пижурица 1981: Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности.
- Плунгјан 2004: Владимир Плунгјан, О контрафактических значених плюсквамперфекта, in: *Irrealis and Irreality*, eds. Yury A. Lander, Vladimir A. Plungian, Anna Yu. Urganchieva, Moscow: Gnosis, 273–291.
- Поповић 2005: Људмила Поповић, Комуникативне функције просте реченице, у: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Сreto Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савремено-*

- za српског језика. Просића реченица*, у ред. Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска, 983–1057.
- Поповић 2012а: Людмила Попович, Граматични та семантични функције плусквамперфекта в сучасній українській мові, в: *Акцентологія. Етимологія. Семантика. До 75-річчя академіка НАН України В. Г. Скляренка*, ред. Віталій Г. Скляренко, Київ: УНАН, 653–673.
- Поповић 2012б: Людмила Поповић, Функције плусквамперфекта у савременом српском и украјинском језику, *Јужнословенски филолог* LXVIII, Београд, 113–145.
- Поповић 2018: Людмила Поповић, О узајамном утицају категорија дијатезе и модалности у српском језику на примеру глагола *їребаїи*, *Научни сасїанак славистиїа у Вукове дане* 47/1, Београд, 9–21.
- Поповић 2019: Людмила Поповић, О контрафактивном плусквамперфекту и императиву у словенским језицима, in: *Posiedzenie Komisji Budowy Gramatycznej Języków Słowiańskich przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski Wydział Neofilologii, Katedra Lingwistyki Formalnej, 46–48.
- Стевановић ²1974: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрваїски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма). II. Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Тополињска 2008: Zuzanna Topolińska, *Z Polski do Macedonii. Studia językoznawcze I. Problemy predikacji*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

Людмила В. Попович

ОБ ОСОБОМ ТИПЕ КОНТРАФАКТИЧЕСКОЙ КОНСТРУКЦИИ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Работа посвящена анализу конструкции с усеченным перфектом и имперфектом глагола *биїи* + инфинитив в сербском языке, нпр.: *био/било радиїи*; *бијаше учиїи* и пр. Рассмотрены примеры данной конструкции в различных говорах и диалектах сербского языка, а также работы сербских лингвистов, посвященные ее описанию. Посредством сравнения рассматриваемой конструкции и сочетаний инфинитива с модальными глаголами *имаїи* и *хїеїи* в сербских говорах (*има* + инфинитив; *шїа(х)/оїаг* + инфинитив) показано, что во всех трех случаях речь идет о модальных контрафактических конструкциях. Спецификой конструкции *биїи* + инфинитив, сравнительно с двумя другими, яв-

ляется то, что она употребляется с целью выражения ретроспективно ориентированной деонтической модальности, а не гипотетической. В ней говорящий высказывает свое мнение по поводу развития ситуации в прошедшем II степени, которая должна была, по его мнению, привести к иной ситуации в прошедшем I степени. Конструкция *бијџи* + инфинитив соотносима с контрафактическим плюсквамперфектом, однако она дополнительно экспрессивно маркирована, так как говорящий обвиняет собеседника или третье лицо в неблагоприятном исходе – возникновении ситуации, принадлежащей прошедшему I степени.

Анализ показал, что речь идет о гибридной конструкции, в которой глагол *бијџи* может функционировать в личной и безличной форме перфекта, а также в форме имперфекта, при этом конструкции с личной формой указывают на так называемую внутренне ориентированную модальность, а с безличной – на внешнюю.

В конструкции *бијџи* + инфинитив временной план, соотносимый с плюсквамперфектом, сочетается с деонтическим, при этом модальное значение доминантно, а темпоральное – рецессивно. Данное сочетание возможно благодаря темпоральной реинтерпретации в сторону контрафактивности, что переводит глагольную форму в ирреалис. Контрафактические деонтические конструкции описывают ирреальное действие, которое, по мнению говорящего, (не) нужно было совершить адресату или третьему лицу, для того чтобы ситуация развивалась по-другому и, возможно, привела к иному результату, описанному в другой части конструкции или восстанавливаемому из контекста высказывания.

Так как тип данной конструкции с безличной формой глагола *быть* встречается и в других западных и восточных славянских языках, можно предположить, что речь идет об архаической общеславянской конструкции, сравнительному анализу которой в разных славянских языках посвящена отдельная статья автора.

Ключевые слова: конструкция *бијџи* + инфинитив, деонтическая модальность, контрафактивность, сербский язык.

ДОДАТАК

I

Упоредна анализа контрафактивних конструкција
бӣӣи + инфинитив, *има̄ӣи* + инфинитив, *х̄ӣе̄ӣи* + инфинитив

Прошлост II степена	бӣо до̄ћ	<i>има ме убӣӣ</i>	<i>ћаӣ умрӣје̄ӣ</i>
Реална ситуација у прошлости II степена	X није дошао	X није убио Y	X није умро
Прошлост I степена	<i>ња би њ̄о̄ӣо ка̄ву</i>	–	<i>да не до̄ђе док̄тор</i>
Реална ситуација у прошлости I степена	X није пио кафу	нешто се десило што је спречило X	дошао је доктор
Говорников став	негативан	позитиван	позитиван
Тип ретроспективне модалности	деонтичка (требало је доћи)	хипотетичка (могао ме је убити)	хипотетичка (могао си да умреш)

II

